

Polski Touring Klub a Polskie Towarzystwo Krajoznawcze

Przed rokiem 1890, poza stowarzyszeniami turystycznymi grupującymi turystów górskich,¹ brak było organizacji turystyki czynnej. Istniały jedynie biura podróży, a turyści chcący indywidualnie zwiedzać poszczególne kraje, regiony czy miasta udawali się do tej lub innej części kraju koleją, by dopiero z miejscowości, do której ona docierała pieszo wędrować do wymarzonego przez siebie celu. Pierwsze narodowe stowarzyszenia cyklistów pod nazwą „Touring”, grupujące miłośników turystyki rowerowej i organizujące wspólne wyprawy, utworzono dopiero w końcu XIX w.

Przystosowanie narodowej ekonomii do nowych wymagań podróży nastąpiło wraz z połączeniem turystyki z touring klubami. Pierwszy touring klub powstał w 1878 r. w Anglii (*Cyclist Touring Club*). Potem powstały holenderski (*Algemeene Nederlandsche Wielrijderstand*) w 1883 r., niemieckie: Związek Niemieckich Kolarzy (*Deutscher Radfahrer*) w 1884 r. i *Deutscher Touring Club* w 1886 r., francuski Touring Club w 1890 r., a w 1895 r. Touring Klub Włoski. Na przełomie XIX i XX w. powstały kluby automobilowe, m.in. największy z nich angielski *Automobile Association* w 1905 r. Touring kluby przez badanie potrzeb z zakresu organizacji rozwijającego się ruchu turystycznego – rozwoju sieci dróg kołowych, bazy noclegowej i żywienia, ale także analizowanie zróżnicowanej psychiki podróżnych – wpływały w poszczególnych krajach na podejmowanie odpowiednich decyzji i działań władz administracji państwowej i samorządowej oraz na właściwą propagandę walorów przyrodniczo-krajobrazowych i historyczno-zabytkowych poszczególnych krajów i regionów.

W latach 1897 i 1898 odbyły się pierwsze międzynarodowe kongresy turystyczne w Amsterdamie, w Brukseli i w Luksemburgu, w których następnie powołano do życia w 1898 r. Międzynarodową Ligę Stowarzyszeń Turystycznych *League International des Associations Touriste* (w skrócie LIAT) – *International League of Tourist Associations*, której kontynuacją (po przerwie spowodowanej I wojną światową) jest

¹ Pierwszy klub stworzyli alpinści w 1862 r. w Wiedniu – Austriacki Klub Alpejski (*Oesterreichischer Alpenverein*), a w 1869 r w Niemczech *Deutscher Alpenverein*.

założony 30 maja 1919 r. w Brukseli Międzynarodowy Związek Turystyki *Alliance Internationale de Tourisme* – AIT (fr).² Pierwotnie zajmowała się tylko turystyką automobilową, później rozszerzyła działalność na wszystkie dyscypliny turystyczne.

Polski Touring Klub powołano do życia 25 maja 1925 r. z inicjatywy Ministerstwa Robót Publicznych i Automobilklubu Polskiego w celu popierania turystyki polskiej we wszystkich jej formach w kraju i za granicą oraz reprezentacji polskich instytucji i organizacji turystycznych.³ Współorganizatorami były Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.⁴ Jak stwierdzał dr Mieczysław Orłowicz,⁵ zgodnie z przyjętym zakresem działania między wiodącymi w kraju organizacjami turystycznymi, miał zajmować się *organizowaniem turystyki jako sportu, oddziałami turystycznymi wioślarzy, cyklistów, automobilistów, ewidencją hoteli, handlem przyborami turystycznymi i kontaktami z towarzystwami turystycznymi za granicą*, Towarzystwo Tatrzańskie – sprawami związanymi z turystyką górską w Tatrach i w Karpatach, a Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – tzw. turystyką płaską (nizinną), działalnością krajoznawczą wydawnictwa (odczyty, wydawnictwa, wycieczki, praca z młodzieżą) oraz organizowaniem i prowadzeniem muzeów regionalnych.⁶

Od roku 1925 Klub należał do Międzynarodowej Centralnej Rady Turystycznej *Conseil Central de Tourisme International* (CCdeTI) w Paryżu,⁷ a od 1926 r. także do Międzynarodowego Związku Turystyki *Alliance Internationale de Tourisme* (AIT) w Brukseli.⁸ W 1927 r. Polski Touring Klub przystąpił też do Związku Polskich

² „Wiadomości Turystyczne”, III:1933, nr 2–5 (1 marca). Siedzibą AIT, obecnie zwanego też International Touring Alliance jest aktualnie Genewa.

³ Polski Touring Klub powołany został jako „demokratyczny odpowiednik arystokratyczno-plutokratycznego Automobilklubu”. Por. M. Orłowicz, *Moje wspomnienia turystyczne*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 551.

⁴ Koncepcja utworzenia tej organizacji powstała już w 1919 r., a przedstawiciel Komitetu Organizacyjnego Polskiego Touring Klubu uczestniczył w Zjeździe Turystycznym zwołanym w Krakowie (w dniach 11–13 października 1919 r.) z inicjatywy Ministerstwa Robót Publicznych w celu powołania „Polskiego Związku Towarzystw Turystycznych” (późniejszego Związku Polskich Towarzystw Turystycznych). Por. „Ziemia”, 5:1919, nr 44–52, ss. 641–642; „Auto i Turysta. Oficjalny Organ Polskiego Touring Klubu”, I:1930, nr 1. Komunikaty Polskiego Touring Klubu, s. 17.

⁵ Mieczysław Orłowicz (1881–1959), nestor polskiej turystyki i krajoznawstwa. W okresie międzywojennym zajmował się sprawami turystyki najpierw jako kierownik Referatu Turystyki w Ministerstwie Robót Publicznych (1919–1932), następnie w Wydziale Turystyki w Ministerstwie Komunikacji (1932–1939), po wojnie jako referent w Wydziale Turystyki Ministerstwa Komunikacji (1945–1952), a po jego przekształceniu w Komitecie do Spraw Turystyki (1952–1959). Autor kilkudziesięciu przewodników po regionach i miastach Polski oraz setek artykułów prasowych. Działacz Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie (1906–1911 prezes), PTT (1922–1950 członek ZG), PTK (1919–1950 członek ZG), PTKlubu, PTTK. Członek Honorowy PTT, PTK i PTTK. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim i Oficerskim Orderu Polonia Restituta.

⁶ Por. „Ziemia”, 6:1920, nr 3, ss. 66–69.

⁷ Zadaniem Międzynarodowej Centralnej Rady Turystycznej (CCdeTI) jest jednoczenie organizacji międzynarodowych w dziedzinie komunikacji i przemysłu turystycznego w celu popierania międzynarodowego ruchu turystycznego. Oprócz związków międzynarodowych należą tu rządy państw, poszczególne automobilkluby i touring kluby. Delegatem PTKlubu w CCdeTI był hr. Karol Raczyński.

⁸ Międzynarodowy Związek Turystyki AIT zajmował się pierwotnie głównie turystyką automobilową, od lat trzydziestych również innymi dyscyplinami turystyki. Rozwija też działalność wydawniczą.

Towarzystw Turystycznych.⁹ Polski Touring Klub był oficjalnym reprezentantem polskiej turystyki na forum międzynarodowym. Członkom Klubu przysługiwały różne udogodnienia i zniżki, m.in.: kolejowe, w hotelach, w restauracjach, w garażach, na liniach okrętowych, na liniach kolei francuskich (w ramach wycieczek organizowanych przez Klub).

Współzałożycielem i pierwszym prezesem Polskiego Touring Klubu był Stefan Przedziecki.¹⁰ W początkowym okresie działalność PTKlubu ograniczała się do propagandy turystyki i utrzymywania kontaktów z pokrewnymi organizacjami turystycznymi za granicą. Brak było poparcia działalności Klubu ze strony władz państwowych i samorządowych. Intensywny rozwój nastąpił w 1928 r. po objęciu funkcji prezesa przez gen. dra Romana Góreckiego.¹¹ W okresie swej kadencji promował i podkreślał znaczenie turystyki w życiu gospodarczym kraju. Odtąd siedziba Zarządu Głównego i biuro Polskiego Touring Klubu były w dawnym pałacyku Bacciarellich przy ulicy Bagatela 3 w Warszawie.¹²

Pierwotnie PTKlub działał poprzez powołane na terenie kraju oddziały w Białymstoku, w Bydgoszczy, we Lwowie, w Poznaniu i w Wilnie. Równocześnie z rozwojem oddziałów PTKlubu w 1928 r., powoływanych głównie w ramach ogólnopolskich przygotowań do mającej się odbyć w roku 1929 Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu, zaczęto propagować idee łączenia ruchu krajoznawczego i turystycznego w kraju w jedną silną organizację.

Zagadnienie unifikacji towarzystw turystycznych było zasadniczym tematem konferencji zwołanej z inicjatywy Związku Polskich Towarzystw Turystycznych w dniu 27 listopada 1928 r. Podczas konferencji, w której uczestniczyli przedstawiciele większych towarzystw turystycznych i krajoznawczych, gen. Roman Górecki, mając na względzie potrzebę podziału kompetencji między działające towarzystwa, zaproponował połączenie niektórych z nich biorąc pod uwagę pełnione funkcje społeczno-gospodarcze. Według koncepcji gen. R. Góreckiego Polski Touring Klub powinien zajmować się wszystkimi dziedzinami turystyki, w tym również turystyką górską, a tym samym doprowadzić do zjednoczenia w jednej organizacji działalności PTT, PTK, PTKlubu, Polskiego Klubu Turystycznego (PKT) i lokalnych towarzystw turystyczno-krajoznawczych: Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego i Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego (w ten sposób jedna silna organizacja liczyłaby ok. 18 tys. członków, zgrupowanych w 50 oddziałach); w większych miastach i ośrodkach turystycznych – obok istniejących już w Krakowie i w Poznaniu

⁹ „Ziemia”, 13:1928, nr 3, s. 43. Delegatami PTKlubu w ZPTT byli między innymi kolejno: Wiesław Modzelewski, prof. Adam Wislocki, dr Zygmunt Wasserab.

¹⁰ Stefan Przedziecki (1879–1932), ziemianin, prawnik, dyrektor Gabinetu Ministra Spraw Zagranicznych i Protokółu Dyplomatycznego (1920–1928), ambasador RP w Rzymie (1929–1932).

¹¹ Roman Górecki (1889–1946), gen. brygady, od maja 1926 r. zastępca szefa administracji wojskowej i zastępca I wiceministra w Ministerstwie Spraw Wojskowych, prezes Banku Gospodarstwa Krajowego w latach 1927–1939 (z przerwą w okresie 13 X 1935 – 15 V 1936, gdy był ministrem przemysłu i handlu). W latach 1929–1933 prezes Zarządu Głównego Polskiego Touring Klubu, od 1928 r. prezes Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny. Od września 1939 r. na emigracji.

¹² „Auto i Turysta”, I:1930, nr 1, s. 17.

– powinien powołać dalsze organizacje turystyki biernej, tj. związki propagandy (popierania) turystyki (*Syndicat D'initiative*), w pierwszej kolejności w Warszawie, w Lwowie, w Wilnie, w Gdyni i w Zakopanem; turystyką specjalistyczną powinny zajmować się towarzystwa pośrednio związane z turystyką, np. kluby narciarskie, automobilkluby, kluby motocyklowe.

Uczestniczący w konferencji reprezentanci PTT wypowiedzieli się przeciwko połączeniu z innymi organizacjami turystycznymi (wyrażając równocześnie chęć współpracy w dziedzinie zagospodarowania turystycznego obszarów górskich z Polskim Związkiem Narciarskim i Beskidenvereinem), natomiast delegaci PTK, PTKlubu i PKT wyrazili gotowość podjęcia ewentualnych rozmów, mających w ostatecznej formie doprowadzić do ich unifikacji. W tym celu powołano Komisję Organizacyjną, do której z ramienia PTK wybrano Aleksandra Patkowskiego, PTKlubu – dra Mieczysława Orłowicza, a Polskiego Klubu Turystycznego w Warszawie – Jana Rogowskiego.

Na posiedzeniu Komisji w dniu 10 grudnia 1928 r. reprezentant PTK prof. A. Patkowski złożył oświadczenie o gotowości PTK zjednoczenia z PTKlubem pod warunkiem ustalenia podwójnej nazwy „Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Touring Klub”. Tego samego dnia Komitet Wykonawczy ZPTT, po przyjęciu sprawozdania wymienionej Komisji, wybrał Komisję Porozumiewawczą w składzie: Aleksander Patkowski (wiceprezes Rady Głównej PTK), Jan Frankowski (prezes Zarządu Oddziału Warszawskiego PTK) oraz dr Mieczysław Orłowicz (sekretarz ZG PTKlubu) i Franciszek Sznarbachowski (członek ZG PTKlubu) z zadaniem opracowania programu działalności nowej organizacji, zmian w statucie (a właściwie nowego statutu), zaproponowania przedstawicieli obu dotychczasowych towarzystw do składu połączonego Zarządu (zakładano w Radzie Głównej dwu wiceprezesów – od zagadnień krajoznawstwa i turystyki), a także doprowadzenia do fuzji oddziałów PTK i PTKlubu w miejscowościach, gdzie oba towarzystwa działały.¹³

Problem ten był także tematem konferencji towarzystw turystycznych i krajoznawczych zwołanej w styczniu 1929 r. w Warszawie przez prezesa Banku Gospodarstwa Krajowego gen. Romana Góreckiego. W celu koordynacji wzmożonego ruchu turystycznego i jego wykorzystania do budowy kompleksowego programu rozwoju gospodarki turystycznej w Polsce wysunięto na niej zasadę konieczności łączenia się istniejących towarzystw.

Do działań na rzecz wspólnych działań w tej dziedzinie włączyło się też Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, które podjęło prace na rzecz scalenia działalności PTK i PTKlubu w jednej organizacji. Komisja Wspólna obu organizacji, złożona z wiceprezesa PTK Aleksandra Patkowskiego¹⁴ i sekretarza Polskiego Touring Klubu dra Mieczysława Orłowicza opracowała projekt nowego wspólnego statutu, który po szczegółowej dyskusji i zaaprobowaniu na posiedzeniu Rady Głównej PTK w dniu

¹³ Por. „Ziemia”, 14:1929, nr 1, s.12.

¹⁴ Aleksander Patkowski (1890–1942), nauczyciel, twórca regionalizmu polskiego (inicjator Powszechnych Uniwersytetów Regionalnych), badacz dziejów Sandomierza, wieloletni wiceprezes ZG PTK, reprezentant nurtu krajoznawczego w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym.

11 stycznia 1929 r. miał być przedmiotem dyskusji najbliższego Zjazdu Delegatów PTK. Z ważniejszych zmian dotychczasowego statutu przewidziano przyjęcie nazwy Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Polski Touring Klub¹⁵, zaakcentowanie w celach nowego Towarzystwa, obok wiodących elementów krajoznawczo-historycznych, także roli turystyki (we wszystkich jej formach), tworzenie struktur wojewódzkich jako zbiorowych reprezentacji interesów działających na terenie województw oddziałów PTK wobec władz wojewódzkich (zwłaszcza Wojewódzkiej Komisji Turystycznej) i Rady Głównej, powoływanie w akademickich ośrodkach oddziałów akademickich, rozwinięcie działalności specjalistycznej poszczególnych sekcji zarówno krajoznawczej (krajoznawstwo, muzealnictwo, ochrona swojszczyzny, ochrona zabytków), jak i stricte turystycznej (turystyka motorowa, kolarska, wodna, górską, itp.).¹⁶

15 stycznia 1929 r. w lokalu Polskiego Touring Klubu odbyła się konferencja w sprawie organizacji wycieczek turystów zagranicznych po Polsce, w której uczestniczyli przedstawiciele prawie wszystkich organizacji i instytucji zajmujących się obsługą turystów zagranicznych. Nie podjęto jednak wiążących decyzji, ani nie wytyczono kierunków dalszych działań w tym zakresie. Dokonano jedynie wyboru tzw. Komisji Trzech w składzie: Stanisław Lewicki (dyrektor Polskiego Biura Turystycznego w Warszawie), Zenon Beres (sekretarz Polskiego Związku Turystycznego w Krakowie) i Rudolf Wiech (z PBP „Orbis” we Lwowie), która miała zająć się przygotowaniem problematyki prac.¹⁷

W związku z planowaną organizacją w okresie od 16 maja do 30 września 1929 r. Powszechnej Wystawy Krajowej (tzw. PeWuKi) w Poznaniu ku upamiętnieniu 10. rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę, dnia 5 marca tegoż roku podczas konferencji zwołanej w Warszawie przez Związek Polskich Towarzystw Turystycznych (ZPTT) przy współdziałaniu ministerstw, urzędów wojewódzkich, magistratów zainteresowanych miast, Głównego Komitetu Przyjęcia Polaków z Zagranicy oraz towarzystw i biur podróży z całej Polski polecono ZPTT powołanie w Warszawie Centralnego Biura Ewidencji Wycieczek z zadaniem rejestracji wszystkich wycieczek i koordynacji ruchu wycieczkowo-turystycznego w kraju w okresie trwania wystawy. Prowadzenie Biura Związek Polskich Towarzystw Turystycznych zlecił Polskiemu Touring Klubowi, a jego siedzibę umiejscowiono przy ulicy Wareckiej 11. Ogólne kierownictwo biura powierzono dr. M. Orłowiczowi – sekretarzowi ZPTT. Dyrektorem biura mianowano Stanisława Nidenthala.¹⁸ M. Orłowicz kierował też w Polskim Touring Klubie realizacją wydawnictw krajoznawczych o Polsce, między innymi opracował pozycje: *7 dni w Polsce* i *Ilustrowany przewodnik po Polsce*.

¹⁵ Na przyjęcie takiej wersji nazwy Polski Touring Klub wyraził zgodę pismem z dnia 21 marca 1929 r. – l.dz. 352/M. Ze względów stylistycznych na Zjeździe Delegatów w dniu 7 kwietnia 1929 r. (bez zastrzeżeń ze strony członków PTKlubu) przyjęto używanie nazwy: „Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Touring Klub”.

¹⁶ Por. „Ziemia”, 14:1929, nr 3, ss. 47–48.

¹⁷ „Ziemia”, 14:1929, nr 3, s. 45.

¹⁸ „Gazeta Bydgoska”, VIII:1929, nr 101, s. 8, por. także „Ziemia”, 14:1929, nr 7, ss. 107–108.

Na Walnym Zgromadzeniu Polskiego Touring Klubu w dniu 14 marca 1929 r. w lokalu PTK pod przewodnictwem inżyniera Ryszarda Minchejmera¹⁹ udzielono absolutorium władzom Klubu, zaakceptowano projekt połączenia z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym i przedłużono mandaty obecnego Zarządu na czas do dokonania tego zjednoczenia.²⁰ Przyjęto również, że po lipcu 1929 r. *Polski Touring Klub przestaje istnieć jako samodzielne Towarzystwo*, a unifikacje te uważa się za *zawiązek unifikacji wszystkich towarzystw turystyki czynnej w Polsce*.²¹

W dniach 6–7 kwietnia 1929 r. odbył się w Warszawie, w lokalu Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, zjazd połączeniowy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z Polskim Touring Klubem. W związku z połączeniem PTK z Polskim Touring Klubem dokonano zmian w statucie PTK (zgodnie z projektem przesłanym uprzednio wszystkim delegatom) *rozszerzając go znacznie w zakresie działalności turystycznej oraz przewidując utworzenie okręgów wojewódzkich PTK w tych województwach, w których istnieją co najmniej trzy oddziały Towarzystwa. Dla połączonej organizacji przyjęto nazwę «Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Polski Touring Klub»*. Dożywotnim prezesem honorowym wybrano wybitnego działacza krajoznawczo-turystycznego Aleksandra Janowskiego²², a prezesem czynnym inż. Zygmunta Słomińskiego – prezydenta miasta stołecznego Warszawy w latach 1927–1934. Powołano też Radę Główną nowego Towarzystwa w liczbie 16 członków i 6 zastępców członków. W wyniku ścisłej współpracy Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Polskiego Touring Klubu w miejscach, gdzie działały dotąd obie organizacje nastąpiło ich połączenie.²³

19 kwietnia odbyło się posiedzenie konstytuujące Rady Głównej PTK-PTKlubu. Aleksander Patkowski został 1. wiceprezesem, Regina Fleszarowa – 2. wiceprezesem i Mieczysław Orłowicz – 3. wiceprezesem, Stanisław Lenartowicz zaś przyjął funkcję sekretarza, Stanisław Schonfeld jego zastępcy, a Ryszard Minchejmer skarbnika.

¹⁹ Ryszard Minchejmer (zm. 30 IX 1934 r.) inżynier, radca w Departamencie Drogowym Ministerstwa Komunikacji, jeszcze przed I wojną światową należał do PTK, od 1925 r. był z ramienia Polski członkiem CCdeTI, w latach 1925–1929 wiceprezesem Zarządu Głównego Polskiego Touring Klubu (reprezentował Klub w Związku Polskich Towarzystw Turystycznych), a od 1929 r. (po fuzji z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym) członkiem Rady Głównej PTK (1929–1932). Por. „Turystyka”, 2:1934, nr 19, s. 5.

²⁰ „Ziemia” 14:1929, nr 7, s. 109.

²¹ „Ziemia” 15:1930, nr 7, s. 139.

²² Aleksander Janowski (1866–1944), jeden z czołowych krajoznawców polskich, podróżnik, naczelnik Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W 1905 r. był jednym z współzałożycieli PTK i potem jednym z bardzo czynnych działaczy (w latach 1922–1929 prezes Rady Krajoznawczej PTK), a także współzałożycielem i wieloletnim redaktorem czasopisma „Ziemia” organu PTK, w latach zaś 1926–1927 i 1932–1933 jego redaktorem naczelnym. Opublikował wiele książek i artykułów o tematyce krajoznawczej, wychowawczej, podróżniczej, o sprawach emigracji polskiej. Był też działaczem w dziedzinie ochrony przyrody, odznaczony Złotym Wawrzynem Akademickim Polskiej Akademii Literatury (1939).

²³ W efekcie ówczesnych rokowań między obu towarzystwami w 1929 r. połączyły się oddziały PTK i PTKlubu w Bydgoszczy i w Poznaniu, w roku 1930 oddziały w Toruniu i w Wilnie, a oddział PTKlubu we Lwowie zawiesił swą działalność. „Auto i Turysta”, III:1932, nr 24, s. 1 (Sprawozdanie za rok 1931).

Dwaj ostatni rodem z Polskiego Touring Klubu.²⁴ Podczas posiedzenia dr Mieczysław Orłowicz, powołany na wiceprezesa jako przedstawiciel Polskiego Touring Klubu, przedstawił program działalności połączonego Towarzystwa. W pięciopunktowej części pierwszej poświęconej sprawom administracyjno-organizacyjnym zawarte zostały podstawowe zadania dotyczące rozwoju Towarzystwa i jego struktur: objęcie zasięgiem działalności całego obszaru kraju, powołania oddziałów we wszystkich ośrodkach uniwersyteckich, utworzenie odrębnego od oddziału warszawskiego biura Rady Głównej (jako centralnego organu Towarzystwa) oraz biur w większych miastach, zwłaszcza w ośrodkach uniwersyteckich (Kraków, Poznań, Lwów i Wilno) oraz w Gdyni i w Łodzi. W okresie przejściowym fuzji obu Towarzystw przewidywano w pierwszej kolejności (najdalej w miesiącach czerwiec – lipiec) zespolenie działalności w miejscowościach, w których istniały zarówno oddziały PTK, jak i PTKlubu (przede wszystkim w Warszawie, w Białymstoku, w Bydgoszczy, w Krakowie, w Lwowie i w Wilnie). W rozbudowanym, dziewięciopunktowym programie w dziedzinie rozwoju turystyki przewidziano uczestnictwo Rady Głównej w Conseil Centrale de Tourisme i Alliance Internationale de Tourisme (AIT) w celu uzyskania prawa wydawania tryptyków,²⁵ powołanie sekcji automobilowej (zgodnie z dyrektywami AIT i należących do niej touring klubów), przyspieszenie akcji powoływania przy oddziałach kół narciarskich (zarejestrowanych w Polskim Związku Narciarskim dla uzyskania zniżek kolejowych), których członkowie uprawialiby przede wszystkim turystykę narciarską (we współpracy z kołami narciarskimi PTT), kontynuowanie wyznaczania ścieżek turystycznych w okolicach środkowej i północnej Polski,²⁶ propagandę turystyki poprzez opracowanie i wydanie wielojęzycznego *Przewodnika po Polsce* (przy wykorzystaniu subwencji udzielonej przez Bank Gospodarstwa Krajowego) oraz informatora o hotelach w Polsce (w porozumieniu z Naczelną Organizacją Hotelarską), co roku aktualizowanego, a także kontynuowanie akcji wieszania map i plakatów turystycznych na dworcach kolejowych, wydawanie serii pocztówek o tematyce krajoznawczej oraz przezroczy z widokami Polski.²⁷

Szczególnie istotne dla działalności połączonych towarzystw było kolejne, nadzwyczajne posiedzenie Rady Głównej, które miało miejsce 14 czerwca 1929 r. Główny przedmiot posiedzenia stanowiły przygotowania do Kongresu Krajoznawczego w Poznaniu (sprawy programu, propagandy i zakwaterowania), wytycznych

²⁴ „Ziemia”, 14:1929, nr 9, s. 144.

²⁵ Podczas dorocznego zjazdu AIT w czerwcu 1929 r. w Monachium Norweski Związek Automobilowy zgłosił, by wszystkie kluby należące do AIT (w tym PTKlub) otrzymały prawo udzielania tryptyków dla automobilistów i motocyklistów. Por. „Ziemia” 14:1929, nr 15–16, ss. 286–287. Tryptyki stanowią dokument uprawniający do wielokrotnego bezcłowego przekraczania granicy między dwoma krajami przez pojazdy mechaniczne bez dodatkowych formalności.

²⁶ Jako priorytetowe wymieniono zwłaszcza obszary: Doliny Ojcowskiej, Gór Świętokrzyskich, Płaskowyżu Nałęczowskiego (Puławy – Kazimierz – Nałęczów), Puszczy Białowieskiej, Puszczy Kampinoskiej, Pojezierza Suwalskiego, Pojezierza Wileńskiego, Pojezierza Brodnickiego, Pojezierza Kaszubskiego, Wybrzeża oraz miejscowości związane z Mickiewiczem.

²⁷ „Ziemia”, 14:1929, nr 13, ss. 226–227.

do nowego regulaminu Rady i komisji, gospodarki finansowej Towarzystwa oraz inwentaryzacji muzeów regionalnych. Dokonano na nim także wyboru przewodniczących komisji Rady Głównej.²⁸

4 października 1929 r., podczas pierwszego powakacyjnego posiedzenia Komitetu Wykonawczego Rady Głównej, odbytego w siedzibie b. Touring Klubu przy ul. Wareckiej 11, w sprawach programowych i organizacyjnych zaaprobowano między innymi bilans zamknięcia na 31 grudnia 1928 r. rachunków Rady Głównej i przyjęto do zatwierdzającej wiadomości wyciąg kasowy ze stanu rachunków Rady do 1 października 1929 r. Z dniem 1 stycznia 1930 r. ustalono przeprowadzenie unifikacji rachunków Rady (dotąd prowadzonej w ramach rachunkowości Oddziału Warszawskiego PTK) i wszystkich jej komisji z nowo powołaną Komisją Turystyczną (b. Polskiego Touring Klubu). Postanowiono także przedstawić Radzie Głównej regulamin Komisji Turystycznej Rady Głównej PTK obejmujący także agendy Polskiego Touring Klubu. Uznano, że sprawy Komisji Turystycznej – *na zasadach samowystarczalności* – prowadzić będzie dotychczasowe biuro PTKlubu, podległe wiceprezesowi Rady Głównej dr. Mieczysławowi Orłowiczowi, a w zastępstwie sekretarzowi Rady Głównej Stanisławowi Lenartowiczowi.²⁹

Na posiedzeniu Rady Głównej w dniu 4 listopada 1929 r. przyjęto, opracowany przez dra Mieczysława Orłowicza, wspomniany już wyżej specjalny program działalności PTK–Polskiego Touring Klubu z zakresu turystyki.³⁰ W programie tym, ogłoszonym na łamach numeru 24/1929 „Ziemi”, zakładano między innymi powołanie centralnych sekcji automobilowej, narciarskiej (i kół narciarskich przy oddziałach), wodnej, kolarskiej i motocyklowej, utrzymywanie ścisłych kontaktów z organizacjami międzynarodowymi (AIT i CCdeTI), z klubami zagranicznymi oraz z PTT, z Polskim Związkiem Narciarskim, z Polskim Związkiem Towarzystw Wioślarskich, z Polskim Związkiem Towarzystw Kolarskich, z Polskim Związkiem Motocyklowym, a także z przemysłem turystycznym (hotele, gastronomia), budowę ścieżek turystycznych i schronisk turystycznych w środkowej i w północnej Polsce oraz upowszechnienie walorów Ojczyzny poprzez odpowiednie publikacje turystyczne (przewodniki, mapy, plakaty, filmy krajoznawcze i fotogramy).³¹

Na skutek nalegań zagranicznych touring klubów zrzeszonych w AIT, w listopadzie 1929 r. Polski Touring Klub powołał jako jednostkę autonomiczną Sekcję Samochodową. Jej kierownictwo tworzyli członkowie Zarządu Głównego PTKlubu. Prezesem został dyrektor Wiesław Modzelewski, a wiceprezesami: mjr Piotr Rudzki i naczelnik Eugeniusz Olechnowicz.³² W celu właściwej realizacji zadań w terenie Zarząd Sekcji mianował kilkudziesięciu delegatów terytorialnych – jako organ wykonawczy i doradczy Zarządu Sekcji – na określonych obszarach, w kraju w trzech

²⁸ „Ziemia”, 14:1929, nr 13, s. 226: *W sprawach unifikacyjnych z Polskim Touring Klubem Rada stwierdziła wzorowo przeprowadzoną akcję w tym kierunku Oddziału w Bydgoszczy, który jednocześnie bardzo umiejętnie wyzyskał szereg ważnych czynników organizacyjno-turystycznych.*

²⁹ „Ziemia”, 14:1929, nr 22, s. 406.

³⁰ „Ziemia”, 14:1929, nr 23, s. 428.

³¹ „Ziemia”, 14:1929, nr 24, ss. 447–448.

³² „Auto i Turysta”, I:1930, nr 1, s. 18.

kategoriach: wojewódzkich, powiatowych i lokalnych, a za granicą: generalnych (na obszar poszczególnych państw) i miejscowych (dla poszczególnych miast czy regionów). Oczywiście, swe funkcje delegaci pełnili społecznie, zwracano im jedynie koszty kancelaryjne.³³ W drugiej połowie stycznia 1930 r. powstała w ramach Sekcji Samochodowej Komisja Turystyczno-Wycieczkowa, której zadaniem było organizowanie imprez sportowo-turystycznych, krajoznawczych i towarzyskich. Jej kierownictwo powierzono mjr. Stanisławowi Hulewiczowi.³⁴

Na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Rady Głównej PTK w dniu 17 grudnia 1929 r. stwierdzono, że wszystkie poprawki do statutu, uchwalone przez Zjazd Delegatów, zostały uwzględnione i w związku z tym Komisariat Rządu stołecznego miasta Warszawy zalegalizował statut dnia 11 czerwca 1929 r. Wpisano go do rejestru stowarzyszeń pod numerem 806 (Nr B.P 5345/29). Rada Główna przekazała wydrukowany statut wszystkim oddziałom na terenie kraju. Na wspomnianym posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Rady Głównej PTK zatwierdzono też regulamin „centralnej” sekcji turystyki narciarskiej, upoważniając do jej zgłoszenia do Polskiego Związku Narciarskiego.³⁵

W dalszym ciągu jednak, wbrew powyższym wspólnym ustaleniom i wdrażanym działaniom, idącym po linii scalania pracy obu Towarzystw, dyrektor biura Polskiego Touring Klubu kontynuował działalność w duchu Klubu, wysuwając równocześnie zarzuty pod adresem Rady Głównej, a mające na celu sparaliżowanie działań zaproponowanych przez dra M. Orłowicza i przyjętych przez Radę Główną. Dlatego pismem z dnia 23 listopada 1929 r. L.R.-1022/29 Rada Główna zwróciła się do inicjatora akcji łączenia towarzystw gen. Romana Góreckiego o wyjaśnienie zasadności utrzymania łączenia się towarzystw oraz powodów kontynuowania samodzielnej działalności Polskiego Touring Klubu. Efektem tego pisma była konferencja zwołana przez prezesa Banku Gospodarstwa Krajowego w dniu 5 lutego 1930 r., która nie została jednak zakończona, a termin drugiej wyznaczonej na 11 lutego odwołany. Zarząd Polskiego Touring Klubu skierował natomiast 3 marca 1930 r. pismo (L. 188/30?m) do PTK-TK, w którym stwierdzono, że Klub nie uważał się za połączonego na podstawie przyjętego w dniu 7 kwietnia 1929 r. statutu, a podczas posiedzenia Walnego Zebrania w dniu 16 stycznia 1930 r. uchwalono zgłoszony przez Wiesława Modzelewskiego³⁶ w imieniu Sekcji Samochodowej (przy jednym głosie wstrzymującym się) wniosek o niewskazanej aktualnie fuzji z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym oraz, że ewentualna fuzja z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym w przyszłości musiałaby być przeprowadzona na zupełnie innych zasadach. Stanowiło to oficjalne zakwestionowanie własnej uchwały z 14 marca 1929 r. Polski Touring Klub uznał także odbytą w dniu 5 lutego konferencję jako

³³ „Auto i Turysta”, I:1930, nr 2, s. 17.

³⁴ „Auto i Turysta”, I:1930, nr 3, s. 18.

³⁵ Por. „Ziemia”, 15:1930, nr 1, ss. 19–20.

³⁶ Doroczny Walny Zjazd Polskiego Touring Klubu w dniu 18 marca 1934 r. nadał W. Modzelewskiemu, prezesowi Zarządu w latach 1932–1934, a od 1930 r. prezesowi Sekcji Samochodowej godność członka honorowego. „Turysta i Auto”, 2:1934, nr 4, z 15 kwietnia, s. 14.

oficjalną formę zawiadomienia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego o nie dojściu do połączenia z Polskim Touring Klubem.³⁷

W związku z pismem Zarządu Polskiego Touring Klubu przebieg zaistniałych zdarzeń został opisany przed Zjazdem Delegatów w dniu 6 kwietnia 1930 r. w numerze „Ziemi”, a Rada Główna wystosowała na ręce prezesa Banku Gospodarczego Krajowego gen. R. Góreckiego pismo, w którym poinformowała go o zaistniałej sytuacji oraz – w związku z nie odbyciem konferencji w dniu 11 lutego 1930 r. – podtrzymała celowość zasady łączenia działań na rzecz rozwoju turystyki, czego dowodem może być także silne zaakcentowanie w nowo przyjętym statucie PTK-TK roli turystyki jako jednego z elementów rozwoju gospodarczego kraju. Równocześnie Rada Główna stwierdziła, że dla PTK nie jest istotna *sprawa wcielenia młodej agendy o charakterze biura turystycznego, jaką był i jest Polski Touring Klub*. Zdaniem Rady Główniej rozwój gospodarki turystycznej powinien nastąpić poprzez racjonalną rozbudowę sieci biur turystycznych, a nie jak to ma miejsce aktualnie poprzez tworzenie nowych biur turystycznych, także za granicą, przez jednostki do tego nie przygotowane. *Polski Touring Klub, jako biuro turystyczne staje w szeregu konkurujących ze sobą biur turystycznych, co pociągnie za sobą tem większe komplikacje, że Polski Touring Klub nosić będzie cechy instytucji społecznej.*

Rada Główna PTK-TK uważała – dla dobra rozwoju gospodarki turystycznej w kraju – potrzebę uzależnienia działania biur turystycznych od towarzystw społecznych pracujących na niwie turystyczno-krajoznawczych, a za poważne nieporozumienie ujawnienie na konferencji w dniu 5 lutego zasady podporządkowania krajoznawstwa, będącego ruchem społecznym, turystyce. Turystyka ma charakter przede wszystkim handlowy! Stąd podporządkowywanie dobra społecznego i państwowego, którym jest krajoznawstwo, prywatnym interesom należało uznać za nieporozumienie, przesądzające w dużym stopniu o przyszłym stosunku Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego – Touring Klubu do Polskiego Touring Klubu.³⁸

Odbiciem nieporozumień na tle wspólnych działań i zaistniałej sytuacji mogą też być stwierdzenia zawarte w „Sprawozdaniu za rok 1931” przedstawionym na łamach oficjalnego organu PTKlubu – w miesięczniku „Auto i Turystyka”. Stwierdzono w nim niedwuznacznie: *Pewne trudności przy zakładaniu oddziałów miejscowych, przy stosunkach z innymi (pisownia oryginalna – przypis Autora) organizacjami turystycznymi w kraju i zagranicą powodował nieustalony stosunek Klubu do Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, które mimo niedojścia fuzji do skutku, od kwietnia 1929 r., a zatem od blisko 3 lat używa stale nazwy «Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Touring Klub». Rokowania o fuzję prowadzone od listopada 1928 r. utknęły na martwym punkcie w dniu 1 kwietnia 1930 r., po ogłoszeniu w czasopiśmie «Ziemia» pisma Prezydium Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego stwierdzającego niemożność dalszych rokowań z Polskim Touring Klubem. Kilkakrotne protesty zgłaszane przez Polski Touring Klub w 1931 r. zarówno do Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego jak i do Związku Polskich Towarzystw Turystycznych przeciwko używaniu nazwy pozostały bez rezultatu a przeszło przez cały rok nie odbywały się żadne*

³⁷ Por. „Ziemia”, 15:1930, nr 7, ss. 139–140.

³⁸ „Ziemia”, 15:1930, nr 7, s. 140.

bezpośrednie rokowania w sprawie fuzji między Polskim Towarzystwem Krajoznawczym a Polskim Touring Klubem.³⁹

Podjęto wprawdzie 28 kwietnia 1931 r., z inicjatywy nowego prezesa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Władysława Raczkiewicza,⁴⁰ rokowania w sprawie fuzji obu towarzystw (z ramienia Polskiego Touring Klubu w naradzie uczestniczyli wiceprezesa dr Zygmunt Wasserab i dr Mieczysław Orłowicz) i kontynuowano w ciągu tego roku w toku posiedzeń dwustronnej specjalnej komisji (jej członkami z ramienia PTKlubu byli dr Z. Wasserab, dr M. Orłowicz i mec. Tadeusz Wróblewski), nie doprowadziły one jednak, mimo wielu punktów stycznych i uznania ich celowości, do fuzji w praktyce.⁴¹

Jak stwierdzono w artykule *Czego chce Polski Touring Klub* zamieszczonym na łamach „Dziennika Bydgoskiego”⁴² za najważniejsze cele władze PTKlubu uważały informację i propagandę turystyki (utrzymywanie biur informacyjnych, poprawę systemu komunikacji w kraju, wydawanie czasopism i przewodników, organizację bibliotek, wystaw i odczytów o tematyce krajoznawczej, kształcenie przewodników), rozwój hotelarstwa, schronisk i uzdrowisk, a także współdziałanie w dziedzinie ochrony przyrody oraz udzielanie cudzoziemcom pomocy w organizacji wycieczek zbiorowych do Polski.

W ramach podziału subwencji na cele turystyczne udzielonych w 1929 r. przez Bank Gospodarstwa Krajowego kierowany przez gen. Romana Góreckiego Polski Touring Klub otrzymał 25 tys. zł na wydanie przewodnika po Polsce w języku niemieckim oraz blisko 14,5 tys. zł na wydanie ilustrowanej broszury o Polsce w językach francuskim, angielskim i niemieckim.⁴³

Z chwilą połączenia Polskiego Touring Klubu z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym w sposób wyraźny przeniknęła do poszczególnych oddziałów PTK turystyka, przyczyniając się do formalnego powstania przy nich kół turystycznych oraz zainaugurowania ruchu turystyczno-wycieczkowego o charakterze turystyki specjalistycznej, wymagającej odpowiedniej kondycji fizycznej, przygotowania teoretycznego i praktycznego oraz specjalnego sprzętu.⁴⁴

Po rozejściu się dróg ścisłej współpracy z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym, Polski Touring Klub przystąpił ponownie do tworzenia swych oddziałów i delegatur. Zmieniły się jednak formy działalności Klubu. Została ona ukierun-

³⁹ „Auto i Turysta”, III:1932, nr 24, s.2.

⁴⁰ Władysław Raczkiewicz (1885–1947), działacz polityczny, w latach 1925–1926 i 1935–1936 minister spraw wewnętrznych, 1930–1935 – marszałek senatu, wojewoda: 1921–1924 – nowogrodzki, 1926–1930 – wileński, w 1935 r. – krakowski, 1936–1939 – pomorski, także pierwszy prezes utworzonego w 1934 r. Światowego Związku Polaków z Zagranicy „Światpol”, którego celem było utrzymywanie więzów Polonii z krajem i pomiędzy poszczególnymi jej skupiskami na świecie, pomaganie Polonii i wspieranie jej w utrzymywaniu własnej tożsamości. W latach 1931–1937 prezes ZG PTK, 20 maja 1939 r. otrzymał w Toruniu dyplom członka honorowego Towarzystwa. Od 27 września 1939 r. prezydent RP na uchodźstwie.

⁴¹ Por. „Auto i Turysta”, III:1932, nr 24, s. 2.

⁴² „Dziennik Bydgoski”, XXIII:1929, nr 274.

⁴³ „Dziennik Bydgoski”, XXIV:1930, nr 152.

⁴⁴ Tzw. dzisiaj turystyki kwalifikowanej.

kowana na turystykę motorową. Na początku 1932 r. PTKlub liczył już na terenie całego kraju ponad 2 100 członków i 61 jednostek organizacyjnych,⁴⁵ a w 1932 r. ok. 5 000 członków.⁴⁶ W roku 1931 powstał nowy oddział w Łodzi (1 maja) i we Lwowie, a w 1932 r. w Bydgoszczy.⁴⁷

Podczas Walnego Zgromadzenia Polskiego Touring Klubu w Warszawie w dniu 14 lutego 1932 r. uchwalono, że ze względów organizacyjnych lepsza będzie działalność za pośrednictwem delegatów miejscowych. Ich zadaniem było pozyskiwanie członków i utrzymywanie kontaktu pomiędzy nimi i centralą.⁴⁸ W miejsce dawnych oddziałów jako ogniwa pośrednie między Zarządem Głównym PTKlubu a delegaturami miejscowymi powstało 12 delegatur okręgowych w dużych miastach, m.in.: w Bydgoszczy, w Gdyni, w Poznaniu, w Katowicach, w Lwowie i w Łodzi. Organem Klubu był dwumiesięcznik „Auto i Turystyka”, który członkowie otrzymywali bezpłatnie.⁴⁹

Mimo rozbieżności problematyka połączenia obu organizacji była przedmiotem kolejnych posiedzeń Rady Głównej PTK. Podczas posiedzenia w dniu 23 października 1931 r. jego uczestnicy wypowiedzieli się za sfinalizowaniem postanowień Zjazdu Delegatów z 1929 r. dotyczących scalenia towarzystw, a Rada Główna udzieliła dyrektyw Prezydium [Komitetowi Wykonawczemu] w sprawie całokształtu zagadnień połączeniowych.⁵⁰ Na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego w dniu 26 listopada 1931 r. wybrano trzyosobową komisję w składzie: W. Gruszczyński, J. Kołodziejczyk i A. Patkowski, która wraz z delegatami Polskiego Touring Klubu, w okresie do najbliższego Zjazdu Delegatów PTK, miała przygotować kompleksowy program działań koniecznych przy realizacji scalania obu towarzystw.⁵¹

Prace bieging dwutorowo. W lutym 1932 r. Polski Touring Klub zawiadomił Radę Główną PTK, że *na posiedzeniu Zarządu Głównego Polskiego Touring Klubu w dniu 12 II 1932 omawiana była sprawa fuzji z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym, przyczem Zarząd Polskiego Touring Klubu jednomyślnie postanowił, że w interesie polskiej turystyki leży jaknajszybsze połączenie obu powyższych Towarzystw i udzielił w tej mierze instrukcyj swym członkom Zarządu prowadzącym pertraktacje w sprawie fuzji. Treść powyższej uchwały ogłoszona będzie w prasie.*⁵²

Sprawa połączenia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego z Polskim Touring Klubem powracała jednak nadal w zamysłach działaczy obu organizacji. W tym celu w marcu 1932 r. powołano Komisję Porozumiewawczą, na której czele stanęli wiceprezesi obu towarzystw, mającą do czerwca przygotować zasady połączenia. Komisja miała zająć się technicznym i organizacyjnym przeprowadzeniem fuzji, a nowa organizacja dzieląca się na dwa piony: krajoznawczy i turystyczny – przyjąć

⁴⁵ „Auto i Turysta”, III:1932, nr 24, s. 4.

⁴⁶ Informator Turystyczny, op.cit. s. 19.

⁴⁷ „Auto i Turysta”, op.cit.

⁴⁸ Informator Turystyczny, Związek Polskich Towarzystw Turystycznych, Warszawa – 1933, s. 20.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ „Ziemia”, 16:1931, nr 21–22, s. 331.

⁵¹ „Ziemia”, 16:1931, nr 23–24, s. 405.

⁵² „Ziemia”, 22 (właśc. 17):1932, nr 3, s. 96. Pismo z dnia 13 II 1932 r. – l. 187/AM.

nazwę „Polskie Towarzystwo Krajoznawcze – Polski Touring Klub. Organem kierowniczym miała być Rada Główna.⁵³

Trwały prace nad opracowaniem wspólnego statutu. Na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Rady Głównej PTK w dniu 21 marca 1932 r. przyjęto do zatwierdzającej wiadomości protokół Komisji Porozumiewawczej z Polskim Touring Klubem oraz pozostające w związku z nim postanowienia Komisji Organizacyjnej,⁵⁴ a na posiedzeniu 28 czerwca 1932 r. przyjęto do wiadomości protokół z posiedzenia Komisji Porozumiewawczej PTK i PTKlubu z dnia 30 maja, powierzając równocześnie Komisji Organizacyjno-Programowej przygotowanie rewizji całego statutu PTK.⁵⁵

Zagadnienie połączenia z Polskim Touring Klubem było między innymi przedmiotem Zjazdu Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Warszawie w dniu 3 maja 1932 r. z okazji 25-lecia organizacji.⁵⁶ Kwestię fuzji z Polskim Touring Klubem, na podstawie protokołu Komisji Porozumiewawczej z dnia 23 lutego 1932 r. przedstawił wiceprezes Aleksander Patkowski. Wśród wniosków Rady Głównej przyjętych na Zjeździe dwa dotyczyły przedmiotu scalenia PTK i PTKlubu. Zjazd upoważnił Radę Główną do rokowań o połączenie z Polskim Touring Klubem na zasadach ustalonych przez Komisję Porozumiewawczą w dniu 23 lutego 1932 r. i Radę Główną w dniu 6 kwietnia. Przyjęto, że po określeniu w toku prac porozumiewawczych zasad zespolenia obu organizacji zostanie zwołany Nadzwyczajny Zjazd Delegatów lub też przygotowany zostanie projekt uchwały o fuzji przedłożony delegatom na kolejnym dorocznym Zjeździe Towarzystwa. Zarówno sprawę terminów zakończenia rokowań, jak też zwołania Nadzwyczajnego Zjazdu pozostawiono decyzji Rady Głównej, w porozumieniu z Zarządem Głównym PTKlubu. Do czasu rozstrzygnięcia sprawy połączenia PTK z PTKlubem, którego następstwem byłyby zmiany w statucie PTK, na zjeździe zaaprobowano § 1 statutu Towarzystwa w brzmieniu *Stowarzyszenie nosi nazwę Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (w skróceniu P.T.K.) i używa pieczęci z takim samym napisem* i równocześnie zwrócono się do władz naczelnych Polskiego Touring Klubu o zaniechanie używania skrótu PTK.⁵⁷

Mimo „niedomówień organizacyjnych” rozmowy i prace scaleniowe trwały nadal. Na posiedzeniu Komitetu Wykonawczego Rady Głównej PTK w dniu 28 czerwca 1932 r. przyjęto do wiadomości protokół z posiedzenia Komisji Porozumiewawczej PTK-PTKlubu z dnia 30 maja 1932 r. Równocześnie powierzono Komisji Organizacyjno-Programowej przygotowanie rewizji całego statutu PTK.⁵⁸

Kilka miesięcy później, podczas posiedzenia Komitetu Wykonawczego Rady Głównej PTK w dniu 3 listopada 1932 r. przeprowadzono szeroką dyskusję nad

⁵³ „Dziennik Bydgoski”, XXVI:1932, nr 71 i „Gazeta Bydgoska”, 1932, nr 71. Jak niedwuznacznie wynika z informacji zamieszczonej w „Gazecie Bydgoskiej” ciągnące się od roku 1929 pertraktacje w sprawie fuzji obu organizacji nie zostały sfinalizowane z *winy pewnych czynników w Touring Klubie (...)*.

⁵⁴ „Ziemia”, 22 (właśc. 17):1932, nr 4-5, s. 153.

⁵⁵ „Ziemia”, 22 (właśc. 17):1932, nr 7, s. 220.

⁵⁶ „Dziennik Bydgoski”, XXVI:1932, nr 104 z 7 maja.

⁵⁷ Por. „Ziemia”, 22 (właśc. 17):1932, nr 6, s. 188.

⁵⁸ „Ziemia”, 22 (właśc. 17):1932, nr 7, s. 220.

tezami, przesłanymi przez Zarząd Główny Polskiego Touring Klubu, do projektu połączonych organizacji. W efekcie dyskusji zgodzono się ze stanowiskiem PTK w tej kwestii. Stwierdzono konieczność zachowania równorzędności obu pionów: krajoznawczego (zwrócono m.in. uwagę na wagę prac nad Słownikiem Geograficznym Państwa Polskiego, wychowawczą działalność Kół Krajoznawczych Młodzieży Szkolnej, rolę Towarzystwa w dziedzinie opieki nad zabytkami i rozwoju muzeów regionalnych oraz ochrony i propagandy regionalizmu) i turystycznego, zharmonizowanie prac nad projektem statutu z przepisami nowego, zunifikowanego rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 27 października 1932 r. prawa o stowarzyszeniach (Dz. U. R.P. nr 94, poz. 808) oraz jednolitej struktury organizacyjnej (m.in. oparcia działalności na oddziałach, dwuinstancyjności władz [Zjazdu Delegatów i Zarządu Głównego], zasad polityki finansowej). Zaaprobowano też postanowienia Komisji Turystycznej podane w nr. 9 (22) Biuletynu PTK.⁵⁹

Problem współpracy obu towarzystw oraz opracowania zgodnego z ideami polskiego krajoznawstwa nowego statutu przewijał się bez mała przez wszystkie kolejne posiedzenia Komitetu Wykonawczego Rady Głównej PTK. Na posiedzeniu w dniu 10 stycznia 1933 r. zadecydowano o sprawach połączeniowych i nowego statutu. Statut powinien: 1) gwarantować dorobek pracy drugiego już pokolenia PTK, nieskazitelną i dobrą sławę jego imienia; 2) utrzymać społeczny charakter Towarzystwa wraz z jego dorobkiem ideowym; 3) nie naruszyć w niczym majątku PTK; 4) mieć na uwadze rolę krajoznawstwa jako czynnika podstawowego w wychowaniu obywatelsko-państwowym młodzieży i we wszelkich formach pracy społecznej. Postanowiono równocześnie podjęcie kroków w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w sprawie zgodności projektu statutu z nowym, obowiązującym od początku 1933 r. prawem o stowarzyszeniach i po zakończeniu prac Komisji Porozumiewawczej przygotować ostateczny projekt nowego statutu na posiedzenie Rady Głównej (w początkach marca) i Zjazd Delegatów, którego odbycie zaplanowano w Warszawie na dzień 7 maja 1933 r.⁶⁰

Do trwałego połączenia obu organizacji jednak nie doszło, bo nadal, jakby drugim torem, Polski Touring Klub rozwijał swą działalność. Na Walnym Zjeździe delegatów PTKlubu w dniu 5 marca 1933 r. w Warszawie prezesem Polskiego Touring Klubu został August Zaleski.⁶¹ Dokonano też reorganizacji ustroju PTKlubu i nowego podziału obszaru kraju na okręgi. Na siedziby delegatur okręgowych wyznaczono miasta: Warszawę, Łódź, Bydgoszcz, Poznań, Katowice (delegatura śląska), Kraków, Kielce, Lublin, Lwów, Gdynia (morska), Wilno (wschodnia) i Białystok (północna). Do Rady Naczelnej (złożonej z 18 osób) wybrano między innymi dra Mieczysława Orłowicza, a z Bydgoszczy adw. dra Stanisława Kuziela,⁶² któremu

⁵⁸ Por. „Ziemia”, 22 (właśc. 17):1932, nr 10–11–12, s. 286.

⁶⁰ Por. „Ziemia”, 23 (właśc. 18):1933, nr 2, s. 37.

⁶¹ August Zaleski (1883–1972), dyplomata, historyk, minister spraw zagranicznych w latach 1926–1932 oraz 1939–1941 w rządzie W. Sikorskiego, w latach 1947–1972 prezydent RP na uchodźstwie.

⁶² „Gazeta Turystyczna” 1933, nr 1, s.6.

powierzono też funkcję delegata okręgowego na województwo pomorskie (z wyłączeniem powiatów nadmorskiego i wejherowskiego) oraz powiaty bydgoski, szubiński i wyrzyski.⁶³ Z początkiem 1934 r. PTKlub powołał w Warszawie (przy ul. Kredytowej 5) Biuro Podróżnicze do obsługi członków i organizacji wycieczek. Powstały także nowe delegatury w Zakopanem i w Bukowinie Tatrzańskiej.⁶⁴

W celu szybszego rozwoju organizacji Zarząd Główny Polskiego Touring Klubu wprowadził w 1933 r. system afiliacji do Klubu innych organizacji. Do dnia 1 października 1933 r. afiliowano 22 zrzeszenia. Ta forma rozrostu organizacyjnego Klubu spotkała się z krytyką prasową na łamach „Expressu Porannego” z dnia 13 grudnia 1933 r. W artykule pt. *Koniec Turystyki Filutów* uznano tę formę kaptowania członków jako naganną i zarzucono władzom Polskiego Touring Klubu pozyskiwanie znacznych dochodów ze składek afiliowanych stowarzyszeń. Zarzut znacznych korzyści majątkowych, jakie Klub miał uzyskać tą drogą, spotkał się z ripostą Zarządu Głównego PTKlubu, który na łamach „Turysty i Auta” w artykule pt. *W odpowiedzi na artykuł «Expressu Porannego»* stwierdził między innymi, że afiliacja polegała na przyjęciu osoby prawnej na członka rzeczywistego, co wyrażało się kwotą 18 zł rocznie od całego stowarzyszenia, i jedynie kilkuset członków afiliowanych organizacji skorzystało bezpośrednio z kolejowej legitymacji zniżkowej, a podstawowym celem tej akcji była propaganda turystyki wśród najszerszych warstw społeczeństwa polskiego. Podkreślono też, że ten system organizacyjny stosują od dawna organizacje turystyczne za granicą, co pozwala im na osiągnięcie dobrych rezultatów w dziedzinie rozwoju turystyki.⁶⁵

Kierując się założeniami intensywnego rozwoju organizacji, doroczny Walny Zjazd Polskiego Touring Klubu, który odbył się w Warszawie w dniu 18 marca 1934 r., upoważnił Radę Naczelną do zmiany statutu w ramach też uchwalonych przez Walny Zjazd, przewidujących między innymi zmianę dotychczasowych form organizacyjnych ukierunkowanych na rozwój Klubu i zmniejszenie składek członkowskich.⁶⁶ W celu większego rozwinięcia i uspołecznienia organizacji Walny Zjazd uchwalił wytyczne dla Zarządu Głównego, które następnie miała zatwierdzić Rada Naczelna. Podstawową tezą była zmiana systemu organizacyjnego Klubu polegająca na tworzeniu samodzielnych oddziałów miejscowych (wprowadzenie na powrót organizacji oddziałowej) w miejscowościach liczących ponad 40 członków, a pozostawienie delegatów jedynie w ośrodkach, w których liczba członków byłaby niewystarczająca do powołania oddziału. Nad działalnością poszczególnych oddziałów miał czuwać delegat okręgowy, który miałby do pomocy ciało doradcze w postaci Rady Okręgowej. Niezmieniona miała pozostać struktura organizacyjna sekcji i kół „branżowych”.⁶⁷ Nowy statut uchwalono na Walnym Zjeździe Polskiego Touring Klubu dnia 28 kwietnia 1935 r.⁶⁸

⁶³ „Dziennik Bydgoski”, XXVII:1933 nr 62.

⁶⁴ „Turysta i Auto”, 2:1934, nr 1 z 15 stycznia, s. 15.

⁶⁵ „Turysta i Auto”, 2:1934, nr 1 z 15 stycznia, s. 3.

⁶⁶ „Turysta i Auto”, 2:1934, nr 4 z 15 kwietnia, s. 14.

⁶⁷ Por. „Turysta i Auto”, 2:1934, nr 4 z 15 kwietnia, s. 1

⁶⁸ „Turysta i Auto”, 3:1935, nr 4, s. (16) i nr 5, s. 1-2.

Z kolei Rada Główna Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego na posiedzeniu w dniu 25 marca 1933 r. postanowiła nie zgłaszać na najbliższy zwyczajny Zjazd Delegatów wniosków w sprawie zmian statutu, a jedynie poddać je pod dyskusję w oddziałach Towarzystwa.⁶⁹ XXVII Zjazd Delegatów PTK odbyty w dniu 30 kwietnia 1934 r., na podstawie przedstawionych przez wiceprezesa Rady Głównej Aleksandra Patkowskiego wniosków i dezyderatów Rady Głównej i oddziałów, zobowiązał w pierwszym punkcie Radę Główną do opracowania zmian statutu Towarzystwa. Projektowi nowego statutu poświęcone było głównie posiedzenie Rady Głównej w dniu 15 grudnia 1934 r. Aleksander Patkowski złożył sprawozdanie z nadesłanych ponad 50 opinii (z oddziałów i zarządów okręgów oraz od członków Rady Głównej i Zarządu Podolskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego) do projektowanego statutu. Podczas posiedzenia większość członków Rady Głównej opowiedziała się za zwiększeniem elementu turystycznego w Towarzystwie i w związku z tym za zmianą jego nazwy na „Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze”.⁷⁰ Po burzliwej dyskusji na Zjeździe Delegatów w dniu 3 czerwca 1934 r. nad § 1 statutu (nazwa) zgłoszono dwa wnioski Rady Głównej: większości (dr M. Orłowicz) optującej za przyjęciem nazwy „Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze” i mniejszości (A. Patkowski) przekonanej o konieczności zachowania nazwy tradycyjnej. W głosowaniu imiennym przy 68 głosach za i 30 przeciwko uchwalono przyjęcie nazwy „Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze” z zachowaniem w tłumaczeniu na język francuski terminu „PTK”.⁷¹ Nowy statut został zatwierdzony 7 lutego 1935 r. Pod tą nazwą wydawano w tym okresie czasopismo „Ziemia”, a oddziały firmowały swe dokumenty oraz publikacje. W 1936 r. podczas XXX Zwyczajnego Zjazdu Delegatów Oddziałów PTK odbytego 23 maja 1936 r. w Ojcowie przywrócono dawną nazwę Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w miejsce obowiązującej od 1934 r. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.⁷² Polskie Towarzystwo Krajoznawcze powróciło też do dawnej struktury organizacyjnej.

W 1936 r. Polski Touring Klub liczył 114 jednostek organizacyjnych z 3 000 członków.⁷³ W obszernym sprawozdaniu przedłożonym na dorocznym Walnym Zjeździe Polskiego Touring Klubu, odbytym w Warszawie 5 maja 1937 r., stwierdzono że *Polski Touring Klub znakomicie się rozwija, co potwierdza fakt stałego wzrostu członków tej organizacji (według sprawozdania miało działać 120 delegatur prowincjonalnych – przypis J.U.), a z uwagi na gęstą sieć delegatur, klub jest jedyną organizacją, która za pośrednictwem swych placówek dociera do najdalszych zakątków Rzeczypospolitej, prowadząc skuteczną propagandę motoryzacji i turystyki.*⁷⁴ Istotnie, w tym okresie Klub rozwinął wielokierunkową działalność w dziedzinie turystycznej. Obok wiodącej

⁶⁹ „Ziemia”, 23 (właśc. 18):1933, nr 4, s. 81.

⁷⁰ „Wiadomości Krajoznawcze i Turystyczne. Biuletyn Informacyjny PTK”, V:1934, nr 1 (36), ss. 2-3.

⁷¹ Ibidem, nr 6/7 (41/42), s. 7.

⁷² „Ziemia”, 26 (właśc. 21):1936, nr 6, s. 175.

⁷³ Z. Kulczycki, *Zarys historii turystyki w Polsce*, Warszawa 1970, s. 100.

⁷⁴ „Wiadomości Turystyczne”, VII:1937, nr 10 z 20 maja.

sekcji motorowej, której nie zaprzestano w okresie „fuzji” z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym, począwszy od 1933 r. powołano głównie w Warszawie nowe sekcje: narciarską, wodną, esperancką, pieszą, rowerową. Klub nie prowadził natomiast szerszej działalności krajoznawczej, a propaganda turystyki sprowadzała się głównie do wydawania organu klubowego miesięcznika „Touring”,⁷⁵ oraz, potrzebnych zresztą i nowatorskich jak na koniec lat 30., map samochodowych i stanu dróg.

Przy Komisji Turystyczno-Wycieczkowej Zarządu Głównego Polskiego Touring Klubu działała autonomiczna Sekcja Samochodowa, posiadająca swe przedstawicielstwa przy oddziałach, prowadzone przez osoby prywatne.⁷⁶ Przynależność do międzynarodowych zrzeszeń turystycznych Polski umożliwiało stały kontakt Klubu z zagranicznymi klubami turystycznymi i automobilowymi. Od 1931 r. Touring Klub otrzymał prawo wystawiania tzw. tryptyków, dających pojazdom samochodowym możliwość wielokrotnego przekraczania granicy między dwoma krajami, bez jakichkolwiek formalności celnych. Towarzystwo zawarło umowy tryptykowe z 39 klubami turystycznymi na świecie.⁷⁷ Podczas zebrania delegatów Polskich Klubów Automobilowych, Polskiego Touring Klubu, Polskiego Związku Motocyklowego, Związku Inżynierów Drogowych, odbytego 29 stycznia 1933 r. w celu poprawy katastrofalnego stanu sieci dróg, szczególnie ważnej pod względem gospodarczym, kulturalnym i obrony państwa, podjęto uchwałę w sprawie konieczności zwiększenia funduszu drogowego między innymi poprzez włączenie do niego wpływów z cel od samochodów, części zamiennych, podatku konsumpcyjnego od benzyny, zobowiązanie do świadczeń wszystkich użytkowników dróg czy premiowanie na drogach użytkowników samochodów krajowej produkcji.

Sekcja Samochodowa organizowała wiele imprez, w roku 1932 na przykład w dniach: 30–31 lipca I Zjazd Plakietowy PTKlubów do Gdyni, 28 sierpnia zespołowy Zjazd Plakietowy do Kazimierza nad Wisłą,⁷⁸ 3–4 września (wspólnie z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym i Komitetem Propagandy Turystyki DOKP Warszawa) wycieczkę na Kurpie⁷⁹, 15 czerwca 1933 r. zjazd sekcji samochodowych do Żłakowa, 27 maja 1934 r. Jazdę Konkursową do Spały, w roku 1937 zaś w dniach: 1–2 maja I Zjazd Klubowy PTKlubów w Poznaniu,⁸⁰ 15–17 maja „Rajd krajoznawczy po Polsce” pod hasłem „W motoryzacji – siła Polski” (meta główna znajdowała się w Warszawie, regionalne w ośrodkach wojewódzkich oraz w Gdyni i w Starogardzie, a właściciele samochodów lub motocykli chcąc uzyskać dyplom ukończenia rajdu musieli przebyć minimum 150 km),⁸¹ 30 kwietnia 1938 r. odbył

⁷⁵ Wychodzący w latach 1936–1939 miesięcznik „Touring” stanowił kontynuację ukazujących się w latach 1930–1932 czasopism „Auto i Turysta”, a w latach 1933–1935 „Turysta i Auto”.

⁷⁶ Delegatami Sekcji Samochodowej z Kujaw i Pomorza byli: w Bydgoszczy Artur Ciagliński, potem Henryk Weber (1929–1931), w Inowrocławiu dr Stanisław Stebnicki (do 1931 r.), w Gdyni inż. Tadeusz Pabisiewicz (zmarły tragicznie 9 października 1931 r.), w Świeciu Rudolf Oswald Krahl.

⁷⁷ Archiwum Akt Nowych, zesp. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, sygn. 9027/2.

⁷⁸ „Dziennik Bydgoski”, XXVI:1932, nr 195.

⁷⁹ „Auto i Turysta”, III:1932, nr 27, s. 10.

⁸⁰ „Dziennik Bydgoski”, XXX:1937, nr 96.

⁸¹ „Dziennik Bydgoski”, XXX:1937, nr 103.

się II Zjazd Klubowy do Poznania na otwarcie Międzynarodowych Targów Poznańskich.⁸²

W 1932 r. Polski Touring Klub przygotował po raz pierwszy, kontynuowaną z powodzeniem w latach następnych, akcję obozów campingowych dla inteligencji i studentów, m.in. na Polesiu w okolicy Kamienia Kozyrskiego i w Merczowszczyźnie. Poprzez organizację campingów na Polesiu upowszechniano mało znane walory krajoznawcze tej urokliwej części Polski oraz umożliwiano tanie formy pobytu w dworach i na wsiach, oddalonych od szlaków kolejowych i sieci dróg kołowych.

W roku 1933 Zarząd Główny PTKlubu uzyskał dla swych członków możliwość uzyskiwania miesięcznych paszportów do Austrii. Organizowano też grupowe wycieczki samochodowe za granicę, np. w dniach 23 września – 3 października 1933 r. do Pragi i Zlina (gdzie zwiedzano zakłady Baty).⁸³

Polski Touring Klub w tym czasie, obok wydawania miesięcznika „Turysta i Auto” (od 1936 „Touring”)⁸⁴ opublikował wiele pozycji ułatwiających turystykę motorową w Polsce. W 1933 r. wydał dwie mapy: uzdrowisk, lotnisk i komunikacji autobusowej na obszarze Polski (wraz z siecią schronisk oraz szlaków kajakowych) w skali 1:1 000 000 oraz okolic Warszawy w skali 1:100 000,⁸⁵ w następnych latach zaś, m.in.: w 1934, 1935 i 1936 – mapę samochodową i stanu dróg w Polsce.⁸⁶ Mapa uwzględniała aktualny stan sieci dróg, rzeźbę terenu, nadgraniczne urzędy celne, lotniska oraz obszar Wolnego Miasta Gdańska. Pierwsza część mapy (w sztywnej oprawie) obejmowała 20 najważniejszych turystycznych szlaków samochodowych po Polsce, z uwzględnieniem dojazdów do ośrodków turystycznych, stacji klimatycznych i uzdrowisk oraz mapki okolic Warszawy i Górnego Śląska.

W ramach PTKlubu działała też Sekcja Esperancka założona 30 października 1933 r.⁸⁷ Rok później Zarząd Główny powołał Komisję Propagandową, w której składzie byli przedstawiciele Zarządu Głównego i Sekcji Esperanckiej. Jej główne zadania to propaganda turystyki krajowej i upowszechnianie walorów turystycznych Polski za granicą.⁸⁸

Walny Zjazd PTKlubu w dniu 28 kwietnia 1935 r. uchwalił wystąpienie Klubu z Polskiego Związku Towarzystw Turystycznych oraz zalecił nawiązanie ściślejszego kontaktu z Ligą Drogową,⁸⁹ Polskim Związkiem Motocyklowym i Związkiem Strzele-

⁸² „Dziennik Bydgoski”, XXXI:1938, nr 97.

⁸³ „Dziennik Bydgoski”, XXVII:1933, nr 213.

⁸⁴ Miesięcznik „Touring” – organ Polskiego Touring Klubu ukazywał się pod redakcją J. Michaliko-wskiego.

⁸⁵ „Przegląd Turystyczny”, Organ Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, II:1933, nr 2 (5), s. 13.

⁸⁶ *Mapa samochodowa i stanu dróg w Polsce na 1936 r.*, PTKlub.

⁸⁷ Zebranie konstituujące Sekcję Esperancką miało miejsce 30 października 1933 r. („Turysta i Auto” 1:1933, nr 3, s. 19,20). 28 marca 1935 r. przekształciła się w Stowarzyszenie Turystyczne Esperantystów Polski. „Turystyka”, IV:1936, nr 9, s. 17.

⁸⁸ „Turysta i Auto”. Oficjalny Organ PTKlubu. Pod red. Kazimierza Mariana Kalczyńskiego. Ukazywał się od 15 września 1933 r. II:1934, s. 15.

⁸⁹ Stowarzyszenie „Liga Drogowa” propagowało znaczenie dobrych dróg kołowych i konieczność ich rozbudowy *koordynowała działalność społeczną w dziedzinie gospodarki drogowej m.in. poprzez tworzenie spółek drogowych*. Istniała ścisła współpraca Ligi Drogowej z Polskim Touring Klubem, którego prezes

ckim. Na początku 1935 r. władze Polskiego Touring Klubu uczestniczyły, wraz z Automobilklubem Polski, Polskim Związkiem Motocyklowym i Ligą Drogową, w konferencji porozumiewawczej zorganizowanej w Ministerstwie Komunikacji przez Wydział Turystyki w sprawie ustalenia jednolitego programu rozwoju turystyki motorowej i zasad współpracy organizacji turystycznych.⁹⁰ W tym samym roku w celu poparcia rozwoju motoryzacji kraju oraz zapewnienia jednolitej polityki w tej dziedzinie rząd powołał przy ministrze komunikacji jako organ doradczy (upoważniony do opiniowania zarządzeń oraz przedkładania własnych wniosków i projektów rozporządzeń w sprawie motoryzacji) Międzyministerialną Komisję do spraw Motoryzacji.⁹¹

W dniach 14–18 maja 1935 r. odbyło się w Krakowie doroczne walne zgromadzenie Międzynarodowej Centralnej Rady Turystycznej – Conseil International de Tourisme (CCIT), skupiającej touring kluby i automobilkluby 26 państw, której zadaniem jest popieranie światowego rozwoju turystyki.⁹² W Kongresie CCIT uczestniczyli delegaci z 14 krajów i trzech międzynarodowych związków należących do Rady. Podczas zgromadzenia referat pt. „Ruch wycieczkowy młodzieży szkolnej” wygłosił Józef Błoński, naczelnik Wydziału Wychowania Fizycznego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Min. Oświaty). Rada zaaprobowwała wniosek polski w sprawie organizacji międzynarodowej wymiany młodzieży szkolnej.⁹³

W 1937 r. Sekcja Samochodowa Polskiego Touring Klubu wraz z Automobilklubem Polski, Ligą Drogową i pokrewnymi organizacjami oraz Stowarzyszeniem Kupców zorganizowała Wystawę Motoryzacyjną w Warszawie obejmującą przemysł samochodowy (krajowy i zagraniczny) oraz pomocniczy. Wystawa o dużych walorach dydaktycznych i propagandowych miała uzmysłowić znaczenie motoryzacji dla życia gospodarczego kraju i rozwoju ruchu turystycznego.⁹⁴

Przygotowywano też imprezy o zasięgu ogólnopolskim. Między innymi w dniach 24–25 kwietnia 1936 r. (przed otwarciem Targów Poznańskich) pod protektoratem wojewody poznańskiego delegatura poznańska PTKlubu urządziła samochodowo-motocyklowy „Łańcuchowy Rajd Krajoznawczy po Wielkopolsce”, podczas którego zwiedzano wykopaliska osady obronnej w Biskupinie, zabytki Gniezna, Kruszewicy, Rydzyny i innych atrakcyjnych krajoznawczo miejscowości w Wielkopolsce.⁹⁵

honorowy Ferdynand Świtalski w 1939 r. był jednym z wiceprezesów Rady Głównej Ligi. Por. „Drogi i bezdroża. Miesięcznik poświęcony sprawie drogowej”, Nr 1 Sierpień 1939, s. 24. Prezesem Ligi Drogowej był ppłk dypl., inż. Aleksander Bobkowski, b. prezes DOKP w Krakowie, w 1934 r. mianowany ministrem komunikacji.

⁹⁰ „Turysta w Polsce”, I:1935, nr 3, s. 15.

⁹¹ „Turystyka”, III:1935, grudzień.

⁹² „Turysta w Polsce”, I:1935, nr 4, s. 13. Omówiono wiele zagadnień z dziedziny polityki turystycznej, głównie z zakresu ułatwień dla ruchu samochodowego. Rada zaaprobowwała wniosek delegacji polskiej w sprawie międzynarodowej wymiany wycieczek młodzieży szkolnej. Uczestnicy kongresu, reprezentujący 16 państw, zwiedzili też Kraków oraz Wieliczkę, Tatry i Pieniny, a w czasie obrad czynna była wystawa afiszów propagandowo-turystycznych.

⁹³ „Turysta w Polsce”, I:1935, nr 4–5, s. 13.

⁹⁴ „Turysta w Polsce”, II:1936, nr 12, s.16; „Turystyka”, R. V:1937, nr 3.

⁹⁵ „Turystyka”, IV:1936, nr 3, s.21; „Touring”, I:1936, nr 5, s. 12.

w 1937 r. w dniach 16–18 maja Polski Touring Klub zorganizował, pod protektorem prezesa Rady Ministrów gen. dra Felicjana Sławoj-Składkowskiego⁹⁶ i ministra komunikacji płk dypl. Juliusza Ulrycha,⁹⁷ samochodowy „Rajd Krajoznawczy po Polsce” z metą główną w Warszawie, uwzględniający przede wszystkim miejscowości godne zwiedzenia z punktu widzenia krajoznawstwa i turystyki.⁹⁸ W imprezie wzięło udział ok. 200 samochodów. 11 lipca z okazji Święta Morza odbył się Rajd Gwiazdzysty do Gdyni, a w dniach 11–12 września II Zjazd Gwiazdzysty do Zakopanego.⁹⁹

Także w 1938 r. PTKlub przygotował wiele imprez, między innymi w dniach 25–27 lutego odbył się trzyetapowy Pierwszy Turystyczny Rajd Zimowy na trasie Warszawa – Lublin – Lwów – Stanisławów – Stryj – Krynica – Zakopane. Uczestniczyło w nim 28 samochodów.¹⁰⁰ W dniu 15 maja Delegatura Okręgowa PTKlubu w Białymstoku, w porozumieniu z Łowczym Powiatowym w Prużanie, zorganizowała Myśliwski Zjazd Gwiazdzysty nad Jasiołdę,¹⁰¹ a w dniach 4–6 czerwca miał miejsce „II Rajd Krajoznawczy po Polsce” w ramach akcji „W motoryzacji – siła Polski”.¹⁰²

Zarząd Główny PTKlubu opracował i przedstawił ministrowi spraw wojskowych projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wprowadzenia Państwowej Odznaki Motorowej. Projekt odznaki opierał się na przesłankach zbliżonych do zasad uzyskiwania Państwowej Odznaki Sportowej.¹⁰³ Ustanowiona w grudniu 1938 r. przez ministra spraw wojskowych Państwowa Odznaka Motorowa miała trzy stopnie (I – brązową, II – srebrną i III – złotą). Do nadawania odznaki upoważnione były Dowództwo Broni Pancernej, Automobilklub Polski i Sekcja Samochodowa Polskiego Touring Klubu.¹⁰⁴

Istniejący w Warszawie od 1937 r. Klub Wodno-Motorowy przystąpił gremialnie do PTKlubu jako sekcja wodno-motorowa, która od 26 czerwca 1938 r. przekształciła się w Sekcję Yachtingu Motorowego.

⁹⁶ Felicjan Sławoj Składkowski (1885–1962), działacz polityczny, lekarz, generał, legionista, w latach 1926–1929, 1930–1931 i 1936–1939 minister spraw wewnętrznych, a w latach 1936–1939 premier.

⁹⁷ Juliusz Ulrych (1883–1959), pułkownik, legionista (1914–1918), działacz polityczny, był organizatorem i w latach 1927–1929 pierwszym dyrektorem Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przynasobienia Wojskowego (urząd opiekował się także działami sportu pozostającymi w związku z turystyką m.in. narciarstwem, kolarstwem, sportem kajakowym i żeglarskim, przyczynił się do budowy wielu schronisk i stanic wodnych w Polsce), w latach 1934–1936 zastępcą szefa Administracji Armii (wiceministra spraw wojskowych), w latach 1936–wrzesień 1939 ministrem komunikacji. Pełnił też funkcję prezesa Związku Polskich Związków Sportowych (od 1929 r.) i Komendanta Naczelnego Związku Legionistów Polskich. W latach 1938–1939 poseł na sejm. Internowany w Rumunii, pozostał na emigracji.

⁹⁸ „Turysta w Polsce”, III:1937, nr 1–2, s.21; „Turystyka”, V:1937, nr 3, s. 17; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB) sygn. 24446.

⁹⁹ „Touring”, II:1937, nr 10, s. 9

¹⁰⁰ „Touring”, III:1938, nr, nr 3, ss. 2, 4–14. Kolejny, II Turystyczny Raid Zimowy, prawie na tej samej trasie, odbył się od 24–26 lutego 1939 r.

¹⁰¹ „Touring”, II:1937, nr 11, s. 20.

¹⁰² „Touring”, III:1938, nr 6, ss. 32–39.

¹⁰³ „Turystyka”, V:1937, nr 1, s. 17.

¹⁰⁴ Por. „Dziennik Bydgoski”, XXXI:1938, nr 277.

Osiągnięcia Polskiego Touring Klubu w dziedzinie propagandy i organizacji turystyki motorowej w Polsce zostały wysoko ocenione na Międzynarodowym Kongresie Turystycznym w Maroku w 1936 r. i dały asumpt do powierzenia jemu przez AIT organizacji kongresu w Polsce w 1940 r.¹⁰⁵ Na Międzynarodowym Zjeździe Stowarzyszeń Turystycznych – Alliance Internationale de Tourisme (AIT), naczelnej organizacji zrzeszającej touring kluby całego świata, w Berlinie w 1938 r.¹⁰⁶ postanowiono, że kolejny zjazd przygotowuje Polski Touring Klub w dniach 2–9 września 1939 r. W programie zjazdu, poświęconego zagadnieniom turystyki motorowej w skali międzynarodowej, przewidziano wiele wycieczek po Polsce (m.in. zwiedzanie zabytków Krakowa, Wieliczki i Zakopanego).¹⁰⁷ Wybuch II wojny światowej przekreślił te i inne zamierzenia, między innymi w dniach 29 września–1 października 1939 r. Wielki Rajd Krajoznawczy na trasie Zakopane – Zaolzie – Centralny Okręg Przemysłowy.¹⁰⁸ Ostatnią dużą imprezą zorganizowaną przez Polski Touring Klub był zjazd automobilowy nad morze w dniu 23 czerwca 1939 r.¹⁰⁹

Trudno dziś, po ponad 60 latach od przerwania we wrześniu 1939 r. działalności obu organizacji, jednoznacznie określić dlaczego, mimo ponawianych prób nie doszło do ostatecznego połączenia obu stowarzyszeń.

Niewątpliwie jedną z najważniejszych przyczyn stanowiły rodowody obu organizacji i różniące się znacznie, przy ogólnej zbieżności celów, założenia programowe prezentowane przez Polskie Towarzystwo Krajoznawcze i Polski Touring Klub. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze w roku 1928, w chwili zainicjowania przez Związek Polskich Towarzystw Turystycznych akcji łączenia organizacji turystycznych w Polsce, mogło poszczycić się już blisko 20-letnim okresem bogatej w wymierne efekty działalności krajoznawczej, koncentrującej się nie tylko na organizacji masowych wycieczek poznawczych na ziemiach polskich, ale zwłaszcza na pracy naukowo-badawczej, wydawniczej i popularyzatorskiej, podczas gdy Polski Touring Klub powołany kilka lat wcześniej (w 1925 r.) znajdował się dopiero w początkowej fazie organizacyjnej, a główne zadania koncentrowały się na odcinku rozwoju turystyki motorowej, zwłaszcza samochodowej.

W gronie członków Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, od jego zarania, znaleźli się przedstawiciele szeroko pojętej inteligencji (przedstawiciele świata nauki, nauczyciele, reprezentanci wolnych zawodów, duchowieństwo), urzędnicy różnych szczebli, kupcy i rzemieślnicy. Dla przykładu w 1933 r. na ponad 8 tys. członków zgrupowanych w 78 oddziałach PTK było 1751 urzędników (21,8%), 827 nauczycieli szkół średnich i powszechnych (10,3%), 411 inżynierów (5,1%), 329 handlowców (4,1%), 192 adwokatów i sędziów (2,4%), 152 lekarzy (1,9%), 148 przedstawicieli

¹⁰⁵ „Turysta w Polsce”, III:1937, nr 6, s.13. Por. też „Wiadomości turystyczne”, VII:1937, nr 10 z 20 maja, s. 4.

¹⁰⁶ „Turysta w Polsce”, III:1937, nr 7, s.13.

¹⁰⁷ „Turystyka”, VII:1939, nr 3 (sierpień–październik), s. 33.

¹⁰⁸ „Touring”, IV:1939, nr 7, s. 30.

¹⁰⁹ „Gazeta Gdyńska”, 1939, nr 139.

większej własności rolnej (1,8%), 142 przemysłowców (1,7%), 133 księży (1, 1,6%) i 32 profesorów szkół wyższych (0,4%).¹¹⁰

Polski Touring Klub grupował przede wszystkim entuzjastów turystyki motorowej, w szczególności właścicieli nowoczesnych samochodów. W analogicznym roku 1933 liczył około 5 000 członków i posiadał jedną sekcję autonomiczną – Sekcję Samochodową, w ramach której działało kilka komisji, m.in. sportowo-turystyczna. Działalność prowadzona była za pośrednictwem 12 delegatur okręgowych (w większych miastach) i kilkudziesięciu delegatów w mniejszych miejscowościach.¹¹¹ Wśród członków, śledząc składy osobowe kilku zarządów Klubu, znaczną liczbę stanowili przedstawiciele świata finansjery (przedsiębiorcy, bankowcy), kupiectwa i sfer wojskowych. Brak jednak dla tego okresu danych szczegółowych. Działalność Klubu ukierunkowana była na turystykę samochodową, rozwój motoryzacji i poprawę stanu dróg w kraju, a także, zwłaszcza w okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej, w ramach współpracy z wojskiem udzielał pomocy w doposażeniu armii w środki techniczne. Klub zapewniał swym członkom różnego rodzaju ulgi przy nabywaniu map i wydawnictw klubowych, paszportów wycieczkowych i tryptyków. Co roku wydawał mapy stanu dróg, w swych publikacjach informował o projektowanych robotach drogowych, organizował konkursy na liczbę przejechanych kilometrów i wycieczki weekendowe, współpracował z Polskim Związkiem Motocyklowym, a od 1931 r. organizował i prowadził strzeżone postoje (parkingi).

Działalność Polskiego Touring Klubu skończyła się z wybuchem II wojny światowej, w wyniku której nie tylko zniszczeniu uległy jego zasoby materialne, ale przede wszystkim zginęło wielu członków. Po jej zakończeniu, w innych warunkach ustrojowych, Klub nie mógł podjąć na nowo pracy. Funkcje organizatora turystyki samochodowej przejął „urzędowo” Polski Związek Motorowy, jednoczący automobilkluby oraz turystów i sportowców motocyklowych. Głównie jednak turyści motorowi znaleźli możliwości zrzeszania się w klubach turystyki motorowej i wodno-motorowych PTTK, w ramach których realizowane są też, chociaż w niewystarczającym stopniu, programy krajoznawcze. W efekcie, niewątpliwie w sposób nie w pełni demokratyczny i dobrowolny, nastąpiło połączenie nurtu turystycznego, reprezentowanego przez dawny Polski Touring Klub z programową działalnością Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

¹¹⁰ Por. „Ziemia”, 23 (właśc. 18):1933, nr 10, s. 183. XXVII Zjazd Delegatów PTK.

¹¹¹ Informator Turystyczny. Związek Polskich Towarzystw Turystycznych, Warszawa 1933, s. 19.